

**Benoit Peeters: *Ferenczi Sándor. A pszichoanalízis fenegyereke.*
Fordította Mihancsik Zsófia. Kossuth Kiadó, Budapest, 2021.**

Új életrajzi művel bővült a Ferenczi-szakirodalom: Benoit Peeters 2020-ban Párizsban megjelent könyve már magyarul is olvasható Mihancsik Zsófia igényes fordításában. A képregényíróként, képregénykutatóként, sőt filmrendezőként is elismert, 1956-ban született francia szerző filozófia szakon végzett, doktorátusát Roland Barthes irányítása alatt szerezte meg, regényei mellett Jacques Derridáról és Paul Valéryről is írt életrajzot. Az itt bemutatásra kerülő könyve alcímében az *enfant terrible* kifejezést Lacan használja Ferenczi jellemzésére, ezzel is hangsúlyozva, mennyire fontosnak tartja a magyar pszichoanalitikus „magatartásbeli szabadságát”, hiszen „a mód, ahogyan a kérdéseit feltette, nem is akart illeszkedni az akkoriban már létező ortodoxia vonalába”.

A súlyra könnyű és könnyen forgatható kiadvány küllemét és belső tartalmát tekintve is olvasóbarát, sok képpel, üdítően igényes szerzői, fordítói és szerkesztői munkával. A borító az eredeti francia kiadáshoz képest némileg módosult: a fekete-fehér fotón a katonaruhát viselő Ferenczi élénk színekbe burkolva tekint színtelenül hagyott atyai barátjára, Freudra. A borítót tervező Csermák Annamária talán így próbálta meg kifejezni szimpátiáját a Freudtól több melegséget, odafordulást váró Ferenczi iránt, de az eredeti fénykép (leginkább Ferenczi félve-vágyódó pillantása a kamerába szomorúan tekintő Freud felé) jobban érzékelteti a két férfi között lévő meghitt, bensőséges viszonyt, és a fiatal katona és az idős öltönyös úr közti különbséget is. Ugyanakkor a szerző maga is egyértelműen Ferenczit érzi lelki rokonának, amikor következetesen Sándorként említi könyvében, míg Freud mindvégig Freudként jelenik meg.

Az életrajzi könyv Ferenczi (magyar és idegennyelvű könyvekből, egyéb írásokból már jól ismert), történelmi és személyes katasztrófákkal, érzelmi zűrzavarokkal teli életét és pályáját ismerteti. Egy viszonylag rövid, de érzésekben és szellemi termékekben rendkívül gazdag életutat: egy (anyai és apai) szeretetre vágyó, testi-lelki betegségekre hajlamos, önmagát inkább fiúnak, mint férfinek érző zseniét. A szerző, aki állítása szerint az összes angolul és franciául elérhető irodalmat felhasználta, jó érzékkel emeli ki és rakja össze, önti regényes formába a különböző forrásokból merített információkat, és varázsolja kellemes olvasmánnyá az összegyűlt – pikantériája, és tudományos jelentősége miatt is – megírásra termelt tényanyagot.

„1932. szeptember 2-án, pénteken, nem sokkal délután négy óra előtt Ferenczi Sándor és felesége, Gizella megérkeznek a bécsi Berggasse 19-be. Sándor liheg és bizonytalan a járása; Gizella tapintatosan támogatja. Ferenczi csak 59 éves, de sokkal többnek néz ki” – indítja el történetét krimibe illő felütéssel Peeters. A regényesített életrajz nagy erénye, hogy mindvégig arra törekszik, hogy képes legyen kellő érzelmi távolságot tartani saját maga és írása tárgya között. „Ferenczi a leginnovatívabb és legvitatottabb szövegeit csak nem sokkal korai halála előtt, 1933-ban írta meg. Hogyan lehet felszabadulni egy mester alól? Hogyan lehet visszanyerni a függetlenséget úgy, hogy az ember mégsem tagadja meg őt? Ezek a kérdések állnak ennek a könyvnek a középpontjában. Szó sincs arról, hogy Freudot tenném meg bűnbaknak, és Ferenczire osztanám a hősszerepet” – írja Peeters. „A történet ennél bonyolultabb és másként izgalmas: Ferenczi korántsem viselkedik mindig példás módon, és Freud gyakran viseltetik nagy türelemmel iránta” – teszi hozzá. Utólag bátran kijelenthetjük, hogy kettejük barátsága nélkül nem jött volna létre a pszichoanalízis, vagy ahogyan Wladimir Granoff fogalmaz: „Freud feltalálta, Ferenczi megcsinálta a pszichoanalízist.” Bár az életrajz e híres barátság történetét épp annak megszűnésével kezdi, nagy részt szentel a kettejük közti harmonikus viszony bemutatásának, a közös utazásoknak, ötleteléseknek, a pszichoanalitikus mozgalomban elért úttörő munkájuknak, a két férfi közti hasonlóságnak is: „Sigmund Freud és Sándor Ferenczi – ugyanaz a monogramjuk – nemcsak a pszichoanalízis iránti szenvedélyben osztoznak, hanem a judaizmushoz való felemás viszonyban is, csakúgy, mint Itália iránti vonzalmukban, a művészet és az irodalom szeretetében és a telepátia iránt érzett élénk érdeklődésben.”

Peeters a harmadik fejezetben, amelyben röviden felvázolja, milyen motivációk készítették e könyv megírására, egy hasonlóan inspiráló, a személyes pályát alapvetően meghatározó tanár-diák viszonyt tár az olvasó elé: „Ferenczi Sándor nevét először a középiskola utolsó évében hallottam, 1974-ben. Filozófiatanárunk idézte fel leghíresebb szövegét, a *Thalassát*, elég pontosan ahhoz, hogy emlékezek rá.” A szerzőről azt is megtudjuk, hogy mennyire lenyűgözte 1992-ben egy recenzió, amely Freud és Ferenczi levelezésének első kötetéről szólt, hogy milyen nagy élvezettel merült bele e levelek olvasásába, majd a *Klinikai napló*éba, és milyen türelmetlenül várta a levelezés további két kötetét. „Nem csalódtam. Természetesen ott van benne egy barátság története, egyszersmind a pszichoanalitikai mozgalom kezdetének nagyszerű leírása.” A téma iránt lelkesedő Peeters könyvében empatikusan, érzékenyen ír a két férfi közti egyszerre személyes és szakmai, a homoerotikát nemhogy nem nélkülöző, hanem azt (a levelezés alapján) nyíltan felvállaló, a szakirodalomban sokszor máig is tabunak számító kapcsolatáról. A Ferenczi életéről szóló írások talán ezért is helyezik a hangsúlyt inkább az Elma-Gizella-Ferenczi viszonyra, azaz Ferenczi elhúzódó döntésképtelenségére, hogy melyik nőt vegye feleségül: az anyát vagy a lányát. Illetve a tanár és a tanítvány helyzetét Ferenczi felől láttatják, aki Freudot hol túlzott ridegséggel vádolja, hol szemére veti, hogy analitikus kapcsolatukban nem vette eléggé figyelembe a negatív áttétel megjelenését.

Peeters egy ennél sokkal bonyolultabb érzelmi sokszöveget ír le, amelynek összetettségében a szereplők közti kapcsolódások – eddigi olvasmányaimhoz képest – árnyaltabban mutatkoznak meg. A szerző a könyv elején így fogalmaz: „Ferenczi és

Freud kapcsolata csak az egyik eleme annak a lenyűgöző és kegyetlen történetnek, amely ha szórványosan is, kirajzolódik a levelezésükből. Az érzelmi szövevényből Sándor, a szeretője, Gizella és Gizella lánya, Elma között hihetetlen dráma alakul ki és tart több éven át. Ferenczi mind a két nőt analizálja, majd miután beleszeret Elmába, elküldi Freudhoz kezelésre. Levelek és vallomások áramlanak minden irányba, a szerepek és díványok teljes zűrzavarában.” A sűrű érzelmi hálóba keveredő, a szereplőkkel azonosuló, vagy azoktól épp elhatárolódó olvasó egyúttal megértheti, megtapasztalhatja azt is, hogy a pszichoanalízis mennyire személyes, a saját érzéseket mélyen megbolygató szakma, ahol a sajátélményű terápia, majd később az önanalízis elengedhetetlen ahhoz, hogy a gyakorló analitikus képes legyen megtalálni a kényes egyensúlyt a saját elméleti-gyakorlati tudása és személyes érzései között. Ez Freudnak és Ferenczinek is rendkívül nehéz lehetett, mert egyikük sem járt analízisbe, mielőtt praktizálni kezdtek volna. Az erre vonatkozó szabályt ugyanis csak 1925-ben állították fel.

A két nő között a saját maga által szőtt érzelmi hálóban ragadt Ferenczi súlyos pszichoszomatikus tünetei miatt 1916 nyarán és őszén is felkeresi Freudot, hogy 2x2 hét analízisnek vesse alá magát. A napi két-három ülést kitevő kampányszerű kezelés azonban még tovább bonyolítja a már így is túltelített érzelmi kapcsolatrendszert. Freud, aki az analízisen kívül is szeretne minél több időt tölteni Ferenczivel „megindító naivitással” úgy gondolja, hogy „a technika legalábbis megkívánja majd, hogy az órákon kívül ne beszéljünk semmi személyes dologról”. Ezt megelőzően Freud és Ferenczi, akik mindketten analizálták Elmát, semmiféle akadályát nem látják annak, hogy beszámoljanak egymásnak a fiatal nópáciens analíziséről, akibe Ferenczi – nem mellesleg – szerelmes. A Ferenczi iránt elkötelezett Peeters ezen a ponton személyes véleményének is hangot ad: „A tapintat, amely később kulcsfogalomává válik Ferenczinél, ezúttal mintha teljesen idegen lenne tőle.”

Visszatérve az életrajz regénybeillő kezdetéhez, kiderül, hogy Ferenczi azért érkezik Freudhoz, hogy felolvassa a wiesbadeni kongresszusra írt, később „Nyelvezavar a felnőttek és a gyermek között” címmel elhíresült előadását, amely akkor még a tanulmány lényegét jobban láttató „A felnőttek szenvedélyei és hatásuk a gyermek jellembeli és szexuális fejlődésére” címet viseli. Ferenczinek ez az írása ma (magyar és világviszonylatban is) a legtöbbet idézett Ferenczi-mű, a gyermekkori abúzusok mögötti lelki tényezőkre mutat rá: „Az elszennvedett megrázkódtatás, a rémület és az értetlenség, amelyet kivált, arra kényszeríti a gyerekeket, hogy magukról elfelejtkezve a támadóval azonosuljanak, mintha ők maguk volnának felelősök azért, ami történt.” A Nyelvezavar-tanulmány nemcsak keretbe foglalja (az életrajz ezzel indul, és ezzel is fejeződik be), hanem kapcsolati szinten is tovább árnyalja Freud és Ferenczi barátságát. A gyermek és a felnőtt közti hierarchizálva szerető vagy szeretve hierarchizáló viszony rámutat a két férfi közti kölcsönös függőségre, az egymás iránti vonzalomra, de a meg nem értettségre, a kiszolgáltatottságra, és – ha a „Nyelvezavar” gondolatmenetébe illeszkedünk, akkor – az (abuzív/agresszív) elutasításra is. Freud ugyanis ragaszkodik ahhoz, hogy Ferenczi ne álljon ki ezzel az előadásával a kongresszuson, mivel az írás szerinte visszalépés az általa 35 évvel ezelőtt elvetett csábítási elmélet felé. Freud szerint Ferenczi „túl nagy bizalommal fogadja a

gyermekkori szexuális agresszióról szóló beszámolókat, amelyeket az analizáltjaitól hall”.

Ahogy erre az életrajz részletesen kitér, a Freud és Ferenczi közötti egyet nem értés ennél jóval korábbi keletű, de ugyancsak a bántalmazás és a szülői oda nem fordulás témakörét érinti. Ferenczi súlyosan traumatizált, sok esetben szexuális abúzust elszenvedő (ma borderline-nak diagnosztizált, vagyis a neurotikus betegeknek jóval kevésbé strukturált személyiséggel rendelkező) pácienseit kezelve rájön, hogy az analízis Freud által lefektetett szabályai nem mindig tarthatóak: „Azt az elvet, hogy a betegnek feküdnie kell, időnként megghiúsítja a beteg fékezhetetlen impulzusa, hogy a szobában járkáljon, vagy velem szemtől szembe beszéljen” – állítja Ferenczi, aki beismeri, hogy „szüntelenül keresi és gyakran át is hágja a szabályokat”. „1924-től legfontosabb betegének”, Elisabeth Severnnek, akit kisgyerekként az apja rendszeresen vert és szexuálisan bántalmazott, hosszú időn keresztül napi 4-5 óra analízist szentel, sőt gyakran ő maga megy el hozzá, vagy a kezelés után még egy órát mellette marad. „Orvosi és emberi lelkiismeretem meggátolt abban, hogy ebben az állapotban tehetetlenül otthagyjam” – írja a *Klinikai napló*ban 1932-ben. A páciensekkel való testi-lelki kontaktus, amelyet Freud tévesen „szexuális játéknak” vél (az erről szóló 1931. december 13-ai levél közös levelezésük egyik leghíresebb darabja), Ferenczi szerint a gyógyítási-gyógyulási folyamat része. Ferenczi „felhánytorgatja az érzéketlenséget, amelyről számos analitikus magatartása tanúskodik: A modoros üdvözlés, a formális felszólítás: »mindent kimondani«, az úgynevezett szabadon lebegő figyelem – ami tulajdonképpen nem is figyelem, és biztosan nem tükrözi az analizált sokszor nagy nehézséggel felszínre hozott, érzelmekkel teli közléseit.” Freud lánya, a gyermekanalízissel foglalkozó Anna apjával ellentétben megérti ezt a munkamódot: „Hiszen Ön úgy kezeli a betegeit, mint én a gyermekeket a gyermekanalízisben!” – jelenti ki Ferenczinek, akinek 15 évesen nemcsak apja halálával, hanem a 11 gyereket egyedül nevelő, a családi vállalkozást fenntartó anya szigorával, elérhetetlenségével is meg kellett küzdenie. A hosszú ideje rákos, a pszichoanalízis intézményesítéséért és nemzetközi elismertségéért küzdő, idősödő Freud Ferenczi új technikai megközelítéseit neurotikus visszalépésnek tekinti: „minthogy Ferenczi nem találta meg az általa igényelt szeretetet kollégáinál, arra törekszik, hogy az analizáltjai szeressék. Furor sanandija – gyógyító hevülete – is veszélyesnek tűnik számára”.

A könyv Ferenczi utóéletével foglalkozó fejezetei sem nélkülözik a már köztudott és kevésbé ismert regényes fordulatokat. Nemcsak Ernest Jones Freud-monográfiájának ferdítéseiről értesül az olvasó, hanem megtudja, hogyan segítette elő Bálint Mihály tapintatos közbenjárása a (még Ferenczi halála után 35 évvel is kiadatlan) *Freud–Ferenczi levelezés* és a *Klinikai napló* nyilvános közzétételét, továbbá azt is, hogy milyen értetlenül állt a levelezés kiadására felkért nemzetközi kutatóbizottság egy banki széfből elővett fekete bőrönd előtt, amelyből nem a várt levelek kerültek elő. A levelezés első kötete végül 1992-ben jelenik meg először franciául, megelőzve az angol és az eredeti német kiadást. 2012-ben Judith Dupont a birtokában lévő teljes Ferenczi-archívumot a londoni Freud Múzeumnak adja, így „a *Katasztrófák* és a *Klinikai napló* szerzője végre megérkezik Freud házába, nem

fiúként, hanem egyenrangú partnerként” – vonja le a következtést a múzeum korábbi igazgatója, Michael Molnár.

A könyv képanyaga nemcsak Ferenczi Sándor életének fontos helyszíneibe enged betekintést, és mutatja meg például a korabeli Budapestet a kamerába mosolygó Lukács Györggyel és Balázs Bélával, hanem a pszichoanalitikus mozgalom fontos szereplőiről és helyszíneiről is számos ismert és kevésbé ismert fotót közöl, lehetőséget teremtve, hogy az olvasó nemcsak a szöveg, hanem a gazdag, a legtöbb esetben a személyességet, emberi kapcsolódásokat hangsúlyozó képanyag révén is elmerülhessen a századelő pszichoanalitikus világában.

Kellemes érzés idegen szerző tollából a magyar pszichoanalitikus mozgalomról, benne Ferencziről olvasni ezt a témára érzékenyen hangolódó könyvet, majd olvasás közben arra a felismerésre jutni, hogy a „mi Ferenczink” nemcsak a miénk, hanem az egész világ Ferenczije.

Szőke Katalin